

COMUNICACIÓ

Bernat Torres Morales (Universitat de Barcelona. Grup de recerca Hermenèutica i Platonisme): *Memòria i transcendència en l'obra d'Eric Voegelin*

En un dels articles més tardans d'Eric Voeglein, titulat "Remembrance of Things Past" podem llegir: «Em vaig enfrontar a la qüestió de perquè em sentia atret per "horitzons amples" i rebutjava, si és que no em produïen nàusees, les restriccions deformadores [...] les raons havien de cercar-se, no en una teoria de la consciència, sinó concretament en la constitució de la consciència que respon i verifica. I aquesta consciència concreta era la meua. Sembla que un filòsof ha de fer una exploració anamnètica de la seva pròpia consciència per tal de descobrir la seva constitució a través de la seva mateixa experiència de la realitat, si és que vol ser conscient d'allò que fa»¹. Es pot afirmar que el resultat d'aquests exercicis són la publicació d'*Anamnesis*, un recull d'articles redactats entre 1943 i 1977, els quals constitueixen la base de la teoria del coneixement de Voegelin. Una de les sorpreses a l'hora de treballar el pensament d'aquest filòsof i un dels resultats d'aquesta recerca és la peculiar descripció de la noció d'experiència; ens referim a la seva vinculació amb la transcendència. En una carta al seu amic Alfred Schütz podem llegir: «l'essència del filosofar es troba, segons el meu punt de vista, en la interpretació (*Auslegung*) de les experiències transcendents»². La memòria té en Voegelin un sentit primàriament platònic, és a dir, de record. Concretament la memòria és la forma de coneixement que consisteix en fer present a la consciència allò que abans era implícitament present però que restava en l'inconscient. El record que constitueix

1. E. VOEGELIN. *Anamnesis*. Columbia i London: University of Missouri Press. 1990. p. 12-13.

2. G. WAGNER I G. WEISS. *Alfred Schütz und Eric Voegelin, "Eine Freundschaft, die ein Leben ausgehalten hat"*. *Briefwechsel 1938-1959*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz. 2004. p. 456.

l'essència de l'home en el món és el record de la seva presència "tàcita" en relació a allò que li és superior i que alhora el mou a actuar i a pensar. En aquest sentit, el record és necessari perquè som éssers finits, això és, perquè el nostre lloc en el tot no és quelcom que ens vingui donat de manera immediata. Però en la nostra finitud s'oculta una força, una força que en el pensament de Voegelin ens mou de forma quasi inconscient, és la força de la transcendència, respecte la qual ens trobem en una inevitable tensió. Aquesta força, la seva corresponent tensió i la seva relació amb l'home es pot resseguir, segons el pensador alemany, a partir d'analitzar el resultat de les experiències transcendents, això és, a través d'analitzar i interpretar els símbols. L'home té la necessitat d'expressar les seves experiències a través de símbols com els del cosmos, l'ànima, la raó, la divinitat, el déu, els déus, la ciència natural o la raça. Alhora aquests símbols són la manera que té l'home d'orientar-se en el món ja sigui en la seva actitud natural o en la recerca de noves formes d'orientació, és a dir, en la seva actitud filosòfica. El filòsof voegelinianà, per tant, té la necessitat de pensar les experiències humanes com a experiències transcendents. El sentit que dona Voegelin a aquesta necessitat humana de generar símbols és, en darrera instància, un resultat de la necessitat humana de generar ordre; i aquest ordre cal entendre'l, primerament, en el sentit clàssic, això és, el de generar el cosmos necessari per evitar el caos com a tendència natural. Tanmateix, la comprensió d'aquesta necessitat humana no es fa intel·ligible si no entenem el seu sentit des d'una "religiositat" no tant clàssica, almenys no tant clàssica en el sentit que Voegelin interpreta allò clàssic, això és, si no entenem que aquesta necessitat prové i persegueix d'alguna manera la transcendència entesa com a arrel de l'existència. L'expressió més gràfica d'aquesta visió la trobem en el contingut i el títol de l'obra magna del pensador alemany, *Order and History*. Aquesta obra repassa la història dels símbols de la transcendència en el sentit indicat des de les seves primeres expressions en les religions cosmològiques de Babilònia i Egipte, en les experiències revelatòries del poble d'Israel, passant després pels pensadors grecs, el descobriment de l'ànima per part de

Plató, Aristòtil, el Déu únic del Cristianisme i fins arribar a la modernitat. L'home modern, ens diu Voegelin, es troba en la immensa dificultat i en l'immens perill d'haver de pensar l'ordre, d'haver d'ordenar el seu món, havent perdut la capacitat d'entendre el veritable sentit de la transcendència, és a dir, havent perdut la capacitat de recordar la seva situació respecte el tot. L'home modern viu alhora en la perillosa situació de poder creure que és possible la realització del cel a la terra. L'experiència del segle XX representa per Voegelin una mostra clara dels perills de l'oblit de la veritable situació de l'home respecte la transcendència. La pretensió del pensador alemany és, doncs, la d'oferir les eines necessàries per pensar i interpretar les diverses formes d'ordre i el seu sentit en relació a la transcendència. Possiblement l'originalitat d'aquest pensament provingui de vincular aquesta recerca amb la teoria política, amb la possibilitat de millorar la comprensió i la forma humana d'estar en el món així com amb la pretensió d'evitar els perills que l'amenacen. Aquesta pretensió troba el seu reflex més clar en la seva obra política per excel·lència, *La nova ciència de la política*. Allà podem llegir: «La polis és l'home escrit en grans caràcters (*República* 368c-d). Podria dir-se que aquesta fórmula és el credo de la nova època, [...] el nucli dinàmic de la nova teoria»³. Voegelin veu en la relació platònica entre l'ànima, la ciutat i el cosmos, l'inici d'una forma de pensar la vida política que apareix com a necessària per interpretar també els fenòmens moderns. A continuació en parlem.

Voegelin escriu en el seu *Anamnesis*: «l'oblit i el coneixement són modes de la consciència, el primer dels quals pot ser posat de relleu a través del record. Recordar és l'activitat de la consciència a través de la qual allò que ha estat oblidat, (i.e., el coneixement latent en la consciència) emergeix de l'inconscient vers la presència en la consciència. A les *Enneades* (IV 3 30), Plotí descriu aquesta activitat com a transició d'allò no-articulat a allò articulat que es percep a ell mateix. El coneixement no-

3. E. VOEGELIN. *New Science of Politics*. Chicago. University of Chicago Press. 1952 [trad. cast. *La nueva ciencia de la política*. Buenos Aires: Katz, 2006. p. 79].

articulat (*noema*) esdevé coneixement conscient per un acte d'atenció perceptiva (*antilepsis*); i aquest coneixement antilèptic queda fixat altre cop pel llenguatge (*logos*). Per tant, recordar és el procés a través del qual el coneixement no-articulat (*ameres*) s'eleva al reialme del llenguatge pictòric (*Bildlichkeit*) (*to phantastikon*), de manera que a través de l'expressió en el sentit de prendre una forma externa (*eis to exo*), esdevé una presència articulada lingüísticament en la consciència»⁴. Com hem dit, el sentit que dóna Voegelin a la memòria és primerament platònic. Tanmateix, la idea que apareix per exemple en el *Menó* segons la qual el coneixement és sempre record esdevé en la interpretació voegeliniana el reconeixement que l'aclariment de les experiències consisteix en dur a la consciència allò que abans era implícitament present però que restava en l'inconscient⁵. Les diverses formulacions voegelinianes ens remeten a la pregunta de què és allò que es caracteritza com a noema, és a dir, allò no articulat que es fa present amb el record i l'expressió lingüística, allò que es fa emergir de l'inconscient al conscient. La resposta és que allò no-articulat no pertany a l'àmbit fenomènic, sinó que forma part i és alhora el que possibilita la consciència; l'home és capaç d'orientar-se i ordenar el seu món quan recorda la seva situació intermitja (*metaxy*) entre el tot i el no-res, entre l'home i la transcendència, o en el llenguatge platònic de Voegelin, entre els presoners i la llum de l'exterior de la caverna. El record d'aquesta estructura s'anomena simplement consciència quan fa referència al pol humà de la tensió (recordo el que he fet i vist al llarg de la meua vida e relació a un tot) i revelació quan fa referència al pol transcendent de la tensió (recordo el meu lloc en el tot i gràcies a això em puc orientar en la vida). Segons Voegelin la situació de l'home és la de l'entremig, l'entremig entre allò que som i la divinitat. La tensió entre l'home i la transcendència és, per tant, allò que

4. E. VOEGELIN. *Anamnesis. On the Theory of History and Politics*. Collected Works of Eric Voegelin. vol. 6. Columbia i London: University of Missouri Press. 2002. Introducció. p. 38-39.

5. E. WEBB. *Eric Voegelin: Philosopher of History*. Washington: University of Washington Press. 1981. p. 277.

recordem en l'exercici del coneixement, i alhora allò que ens permet orientar i evitar els perills de l'oblit en la vida política.

Voegelin afirma que el primer en expressar clarament aquest tret essencial de la naturalesa humana i d'allò polític fou Plató. Plató, evidentment ajudat per la tradició que el precedeix, descobreix l'ànima (*psyche*) com a sensor de la transcendència, descobreix la raó (*nous*) com a força orientadora en relació a un tot que resta més enllà (*epekeina*). El filòsof atenès hauria estat, en definitiva, el primer en aclarir la situació de l'home en l'entremig (*metaxy*) i el primer en provar de fer d'aquest descobriment una nova forma d'orientació política. Per oferir una mica de llum sobre aquesta qüestió ens volem fixar finalment en la lectura voegeliniana del diàleg platònic. Un dels elements que ja de bon principi atreuen a Voegelin envers el pensament platònic és el seu ús de l'element mític per tal d'aclarir qüestions filosòfiques i polítiques. El mite en general i el mite platònic en concret és per Voegelin el lloc privilegiat de la recerca filosòfica, és a dir, el lloc on es manifesta més clarament aquesta forma de coneixement que consisteix en el pas del record inconscient al conscient. Aquesta lectura del mite platònic, la qual dirigeix una determinada lectura del tot del diàleg, cal vincular-la, per tant, amb la recerca voegeliniana de símbols que permeten pensar la situació de l'home en els diferents moments històrics a partir de determinar, de la manera més exacte possible, la seva relació amb la transcendència, és a dir, la seva manera d'interpretar la seva situació respecte el tot on aquesta es pot fer visible. Interpretar, fer filosofia, és, com hem dit, reconstruir i interpretar, però també i sempre recordar allò que és sempre present en l'inconscient. Però què vol dir això? La resposta a aquesta pregunta passa per acceptar que el geni voegelinianà és capaç d'accedir a l'inconscient platònic a partir dels símbols que aquest ens ha deixat en els seus diàlegs. Possiblement el principal punt d'inflexió de la lectura voegeliniana de Plató es troba en la seva interpretació del *Timeu*, a través del qual Voegelin afirma haver vist una evolució de la capacitat, diguem-ho així, recordatòria platònica. «Particularment crec que he trobat una solució al problema de l'Atlàntida com a símbol de l'inconscient [...] el principi de la nova interpretació és la idea

que la teoria cíclica dels grecs correspon funcionalment a les nostres escatologies occidentals»⁶. En la introducció del seu *Anamnesis* podem llegir: «en el *Timeu-Crities*, finalment, el record fa emergir de l'inconscient al conscient el coneixement comprensiu de l'existència humana i política en relació a l'ordre de la història i del cosmos. El record esdevé així una filosofia de la consciència en la mesura que mostra la tensió entre el conscient i l'inconscient, entre allò latent i allò present, entre coneixement i oblit, entre ordre i desordre en l'àmbit de l'existència personal, social i històrica. El record esdevé al mateix temps una filosofia dels símbols en tant que aquestes tensions troben la seva expressió lingüística»⁷.

Allò que fa el diàleg platònic segons el pensador alemany és procurar restaurar l'ordre en la vida política a partir de d'endegar una recerca en el record de la pròpia ànima i la seva connexió amb el tot. Així Plató es convertiria amb el *Timeu* en «el poeta de la idea», deixant així a Sòcrates en un segon pla per donar el protagonisme al poble d'Atenes sota les figures de Crities (representant de l'aristocràcia i del record del herois de Marató) i Timeu (representant del pitagorisme del qual Plató extreu la seva idea del cosmos com a mesura i ordenació), els quals són capaços de fer un exercici anamnèstic fins a accedir a l'origen mitològic d'Atenes (cal recordar aquí l'exercici anamnèstic que caracteritza la vida filosòfica). Segons Voegelin, Plató està en aquest diàleg accedint a l'inconscient col·lectiu i la seva intenció és la de substituir l'antic mite, caigut en descrèdit a causa del pas del temps i del desordre polític, per un de nou que permeti retrobar les arrels de l'ordre en l'interior de les ànimes dels ciutadans i de la ciutat. El filòsof atenès, en adonar-se del poder del nou mite extret dels seus descobriments respecte l'ànima, es veuria capaç de renovar la situació de crisi espiritual que es viu en l'interior de la caverna, és a dir, l'amor a la *polis* acabaria fent pensable una renovació espiritual a gran escala. L'objectiu de Plató és en aquest sentit el de fer una crida heroi-

6. *ibid.*, p. 49. carta d'Eric Voegelin a W. Y. Elliot del 29 de gener de 1947.

7. E. VOEGELIN. *Anamnesis*. op. cit. 2002. p. 39.

ca al poble d'Atenes a partir d'accedir al seu inconscient col·lectiu (aquest element és també el fil conductor de la interpretació voegeliniana de la *República*). Acabem dient que a parer de pensador alemany aquesta crida heroica fracassa, no per manca de sentit del projecte ni de l'esforç recordatori, sinó per manca resposta ciutadana. Aquesta manca de resposta hauria conduït Plató a la necessitat de formular la seva proposta política no només mítica i persuasiva, sinó també autoritàriament. Això seria el que el pensador atenès hauria fet al final de la seva vida amb la redacció de les *Lleis*, les quals representarien l'intent platònic d'instituir allò que només l'església hauria assolit gràcies a l'experiència i el record de la veritable revelació⁸, això és, la constitució d'una comunitat espiritual que servés l'ordre humà i social mitjançant el seu lligam amb la transcendència.

8. L'aclariment voegelinia d'aquesta posició la trobem en la seva anàlisi del pas de la *República* a les *Lleis* en l'obra de Plató, el qual és comparat amb el pas dins la història cristiana entre el sermó de la muntanya i la constitució de l'Església (Cf. E. VOEGELIN, *Order and History. Plato and Aristotle*. The Collected Works of Eric Voegelin. vol 3. Columbia and London: University of Missouri Press. 2000. p. 43-269).

Dr. J. Monserrat, Dr. J. M. Solé i Dr. J. Sales.